

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INNOVATSION JAMIYATNING IJTIMOIIY-ONTOLOGIK MOHIYATI: TEXNOLOGIK YANGILANISH VA IJTIMOIIY MUNOSABATLAR TRANSFORMATSIYASI O'RTASIDAGI NISBAT

Maniyofov Umidjon Murodjonovich

Farg'ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: maniyofovumidjon@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8362-8140>

Annotatsiya.

Maqolada innovatsion jamiyatning mavjudlik shartlari texnologik yangilanish bilan cheklanmagan holda tahlil qilinadi. Konseptual qiyoslash orqali vosita, qoida va munosabat darajalari ajratiladi. Yangilikning joriy etilishi bilan uning ijtimoiy qiymatini aynanlashtirish mumkin emasligi asoslab beriladi. Texnologik imkoniyatlarni barqaror hamkorlikka aylantiruvchi institutsional vositachilik mexanizmi tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: innovatsion jamiyat, ijtimoiy ontologiya, texnologiya, institutsional vositachilik, munosabatlar transformatsiyasi, ijtimoiy qiymat.

СОЦИАЛЬНО-ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА: СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМ ОБНОВЛЕНИЕМ И ТРАНСФОРМАЦИЕЙ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Маниёзов Умиджон Муроджонович

Ферганский государственный университет, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье анализируются условия существования инновационного общества, не ограничивающиеся технологическим обновлением. Посредством концептуального сопоставления разграничиваются уровни средств, правил и отношений. Обосновывается положение о том, что внедрение инноваций не следует отождествлять с их социальной ценностью. Раскрывается механизм институционального посредничества, обеспечивающий преобразование технологических возможностей в устойчивое сотрудничество.

Ключевые слова: инновационное общество, социальная онтология, технология, институциональное посредничество, трансформация отношений, социальная ценность.

THE SOCIO-ONTOLOGICAL ESSENCE OF AN INNOVATIVE SOCIETY: THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGICAL RENEWAL AND THE TRANSFORMATION OF SOCIAL RELATIONS

Maniyofov Umidjon Murodjonovich

Fergana State University, Independent Researcher.

Abstract.

The article analyzes the conditions for the existence of an innovative society beyond technological renewal alone. Through conceptual comparison, the levels of instruments, rules, and relationships are distinguished. It is argued that the introduction of innovations should not be equated with their social value. The mechanism of institutional mediation that transforms technological opportunities into sustainable cooperation is explained.

Keywords: innovative society, social ontology, technology, institutional mediation, transformation of social relations, social value.

Kirish. Innovatsion jamiyatni yangi qurilmalar, patentlar yoki raqamli xizmatlar yig'indisi tarzida tasvirlash uning ijtimoiy tabiatini yetarli tushuntirmaydi. Bir xil vosita turli jamoalarda o'zaro yordamni kengaytirishi ham, mavjud qaramlikni takror ishlab chiqarishi ham mumkin. Bu fikr muayyan mamlakat bo'yicha empirik hukm emas, texnika mavjudligidan munosabatlar sifatini bevosita chiqarib bo'lmastigini ko'rsatuvchi mantiqiy farqdir. Masala yangilikning borligida emas, uning kimlar o'rtasida qanday majburiyat, vakolat va imkoniyat yaratishidadir.

Oslo qo'llanmasi innovatsiyani yangilangan mahsulot yoki jarayonning amaliy muomalaga kiritilishi bilan bog'laydi [1]. Mazkur operatsional mezon ixtiro bilan joriy etilgan yangilikni farqlash uchun qulay. Biroq joriy etilganlikning o'zi adolat, erkinlik yoki o'zaro hurmatni isbotlamaydi. Statistik tasnifning vazifasi bilan ijtimoiy-falsafiy baholash vazifasi bir xil emas. Shuning uchun maqolaning savoli quyidagicha qo'yiladi: texnologik o'zgarish qaysi shartlarda innovatsion ijtimoiy munosabatga aylanadi?

Orlikowski texnologiyani tashkiliy harakatning ham mahsuli, ham sharti sifatida tushuntiradi [2]. Jasanoff tahriridagi tadqiqotlar bilim va ijtimoiy tartibning birgalikda shakllanishini muhokama qiladi [3]. Bu qarashlar texnologik determinizmdan uzoqlashishga imkon beradi, ammo ularni bitta universal sababiy qonun sifatida birlashtirish to'g'ri bo'lmaydi. Maqolaning maqsadi ushbu yondashuvlar kesishmasida innovatsion jamiyatni tavsiflash uchun vositaviy,

institutSIONal va munosabatli mezonlarni aniqlash chegaralashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tahlil maqsadli tanlangan nazariy manbalar hamda xalqaro hisobotlarning konseptual qiyosiga asoslanadi. Tanlash mezonini tanlangan texnologiya va ijtimoiy tartib munosabatini, innovatsiya ta'rifini yoki inson taraqqiyotini baholashni bevosita yoritishidir. Bu sistematik adabiyotlar sharhi ham, bibliometrik tadqiqot ham emas. Statistik ko'rsatkichlar qayta hisoblanmadi, respondentlar jalb qilinmadi. Tahlil birligi sifatida atama emas, atamaning qanday xulosaga asos bo'lishi olindi: masalan, "joriy etildi" hukmidan "ijtimoiy jihatdan foydali" hukmiga o'tishning asosligi tekshirildi.

Ish uch amal orqali olib boriladi. Avval yangilik, innovatsiya va ijtimoiy transformatsiyaning ma'nolari ajratiladi. Keyin zarur shart bilan yetarli shart farqi tekshiriladi. Nihoyat, texnik imkoniyat saqlanib, foydalanish qoidalari o'zgargan fikriy vaziyatlar qiyoslanadi. Northning institutlarni harakatni chegaralovchi qoidalar sifatida talqin qilishi ushbu qiyosning institutsional tayanchidir [4]. Taklif etilayotgan natijalarning kuchi statistik umumlashtirishda emas, tushunchalar o'rtasidagi asossiz o'tishlarni aniqlashdadir.

NATIJALAR

Birinchi konseptual natija innovatsion jamiyatning uch tarkibini farqlashdan iborat. Vositaviy tarkib nima qilish mumkinligini, institutsional tarkib bunga kim va qanday tartibda haqli ekanini, munosabatli tarkib esa amaliy hamkorlikda kimning ovozi va hissasi tan olinishini ifodalaydi. Ularning hech biri qolgan ikkitasining o'rnini bosa olmaydi. Kuchli infratuzilma ochiq qoidalarsiz cheklangan doirada ishlatilishi mumkin; e'lon qilingan tenglik esa foydalanish vositasi mavjud bo'lmasa, imkoniyatga aylanmaydi.

Ikkinchi natija "yangilik hodisasi" va "innovatsion munosabatning qayta ishlab chiqarilishi" farqidir. Bir martalik muvaffaqiyat yakka tashabbusga bog'liq bo'lishi mumkin. Barqaror munosabat esa tashabbuskor almashganda ham bilimni uzatish, xatoni tuzatish va manfaatlarni muvofiqlashtirish imkonini saqlaydi. Shu asosda innovatsionlik faqat natijaning noyoblighi emas, yangilanishni qayta boshlash qobiliyati deb talqin qilinadi. Bunda muvaffaqiyatsiz urinish haqidagi bilim ham keyingi harakat uchun ijtimoiy resurs hisoblanadi.

Uchinchi natija institutsional vositachilikning ikki yo'nalishini ajratadi. Bir yo'nalishda mavjud qoidalar texnologiyani ishlatilishini belgilaydi; boshqa yo'nalishda yangi amaliyot qoidalar yetishmasligini yoki ularning ichki ziddiyatini ko'rsatadi. Masalan, hamkorlik platformasi g'oyalarni yig'ishi mumkin, biroq hissa muallifligini kim belgilashi ochiq qoladi. Fikriy misolning maqsadi platformani baholash emas, texnik funksiyadan huquqiy va axloqiy munosabat avtomatik hosil bo'lmasligini ko'rsatishdir.

To'rtinchi natija innovatsion jamiyatni yakunlangan tarixiy bosqich emas, o'z tuzilishini qayta ko'rib chiqish qobiliyatiga ega munosabatlar majmui sifatida talqin qilishni taklif etadi. Bunda refleksivlik har qanday tartibni doimiy buzish degani emas. U qoida nima uchun saqlanayotganini tushuntirish, kutilmagan oqibat paydo bo'lsa, uni muhokama qilish va zarur o'zgarishni asoslash imkoniyatidir. Yangilanishning obyekti texnik buyum bilangina tugamaydi: hisobdorlik tartibi ham yangilikka ehtiyoj sezishi mumkin.

Bu farqlarni aniqlashtiruvchi fikriy tajribada ikkita laboratoriya bir xil uskunadan foydalanadi. Birinchisida xatolar yashiriladi va g'oya muallifligi lavozim bilan belgilanadi; ikkinchisida tekshirish izlari hamda hissa taqsimoti ochiq qayd qilinadi. Uskuna tengligi ijtimoiy munosabatlar tengligini keltirib chiqarmaydi. Ayni paytda ikkinchi laboratoriyani har bir natijasi yaxshiroq bo'lishi shart emas: institutsional shart natijani kafolatlamaydi, lekin natija qanday yuzaga kelganini tekshirish imkoniyatini o'zgartiradi.

Ijtimoiy transformatsiyani aniqlash uchun o'zgarishning obyekti ham ko'rsatilishi kerak. Texnik tezlikning ortishi ishning mazmunini o'zgartirmasdan ham yuz berishi mumkin. Munosabatli o'zgarishda esa kim topshiriq belgilashi, kim tekshirishi yoki kim foydadan ulush olishi qayta taqsimlanadi. Demak, transformatsiya haqidagi tezis kamida oldingi va keyingi munosabatning qiyoslanadigan tavsifini talab qiladi. Bu tavsifsiz "jamiyat yangilandi" hukmi tushuntiruvchi tushuncha emas, umumiy nom bo'lib qoladi. Maqolada taklif etilgan mezon aynan ushbu nomni tekshiriladigan savolga aylantiradi.

Bundan innovatsion munosabatning minimal davomiylik sharti kelib chiqadi. Yangi amaliyot faqat tashabbuskorning favqulodda shaxsiy kuchi hisobiga ishlasa, uning ijtimoiy qayta ishlab chiqarilishi hali ochiq masaladir. Qobiliyatning shaxsdan ajralishi shaxs hissasi yo'qotish emas; aksincha, uning yaratgan bilimi boshqa ishtirokchi uchun tushunarli shaklga o'tganini bildiradi. Biroq to'liq standartlashtirish ijodiy hukmni yo'qotishi mumkin. Shu sababli barqarorlik bilan o'rganish imkoniyati birgalikda ko'rilishi kerak. Marchning tashkiliy o'rganish haqidagi tahlili bu taranglikni muhokama qilish uchun yordamchi asosdir [5].

1-jadval. Innovatsion jamiyatni tahlil qilishning o'zaro almashtirilmaydigan darajalari

Tahlil darajasi	Asosiy savol	Kuzatilishi mumkin bo'lgan dalil	Xulosa chegarasi
Vositaviy	Qaysi yangi amal bajariladi?	Ishlaydigan mahsulot yoki jarayon	Ijtimoiy foydani o'zi isbotlamaydi
Institutsional	Kim foydalanadi va qaror qiladi?	Kirish sharti, vakolat va qoida	Rasmiy qoida amaliyotga teng emas
Munosabatli	Kimning hissasi tan olinadi?	Hamkorlik va nizolarni hal etish tarixi	Qoniqish sababiy ta'sirning o'zi emas

Tahlil darajasi	Asosiy savol	Kuzatilishi mumkin bo'lgan dalil	Xulosa chegarasi
Refleksiv	Xato qanday o'zgartirishga olib keladi?	Qayta ko'rib chiqish va izoh qaydlari	O'zgarishlar soni sifatni bildirmaydi

Taklif etilayotgan bog'lanish ikki shartli tezis bilan ifodalanadi. Birinchisi: vosita o'zgarganda qaror huquqi va javobgarlik o'zgarasa, texnik yangilanishni munosabatlar transformatsiyasi deb atash uchun qo'shimcha dalil kerak. Ikkinchisi: qoidani qayta ko'rish imkoniyati bo'lmasa, dastlabki innovatsion amaliyot keyingi yangilikni cheklovchi tartibga aylanishi mumkin. Bu tezislarda fakt emas; ularga qarshi holatlar empirik tekshiruvda qidirilishi kerak. Masalan, norasmiy moslashuv formal qoida o'zgarasdan ham yangi vakolatni yaratgan holat birinchi tezisni aniqlashtirishni talab qiladi.

MUHOKAMA

Taklif etilgan talqinga qarshi birinchi e'tiroz shuki, munosabatlar sifatini ta'rifga kiritish innovatsiya kategoriyasini haddan tashqari normativlashtiradi. E'tiroz qisman asosli. Shu bois maqolada statistik innovatsiya ta'rif almashtirilmaydi; "innovatsion jamiyat"ni ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish uchun qo'shimcha daraja kiritiladi. Texnik yangilik zararli oqibatga ega bo'lsa ham innovatsiya sifatida qayd etilishi mumkin, biroq uning mavjudligidan jamiyatning insonparvarlashgani to'g'risida xulosa chiqarilmaydi.

Ikkinchi e'tiroz institutsional barqarorlik bilan doimiy yangilanishning mos kelmasligiga taalluqlidir. Bunda qoidaning o'zgarasligi bilan qoidani o'zgartirish tartibining barqarorligini farqlash lozim. Birinchisi yangi vaziyatni inkor qilishi mumkin; ikkinchisi esa tashabbuskor va undan ta'sirlanuvchilar uchun oldindan tushunarli jarayon yaratadi. Barqarorlik mazmunning abadiyligida emas, sabab keltirish, muhokama va qayta ko'rib chiqishning tan olinadigan tartibida joylashishi mumkin. Bu tekshirilishi lozim bo'lgan nazariy taklif.

UNDPning hisobotida sun'iy intellekt sharoitidagi inson taraqqiyoti tanlov va inson imkoniyatlari bilan bog'liq holda muhokama qilinadi [6]. Mazkur nuqta texnik salohiyatni taraqqiyotning yagona ekvivalenti deb qabul qilmaslikka asos beradi. Biroq xalqaro hisobotdagi umumiy muhokamani muayyan korxona yoki O'zbekiston jamiyatiga tayyor empirik tavsif sifatida ko'chirish mumkin emas. Mahalliy xulosa uchun vakolatlar taqsimoti, foydalanish amaliyoti va nizolarni ko'rib chiqish materiallari alohida o'rganilishi kerak.

Ontologik tahlilning yana bir talabi mavjudlik bilan maqbullikni aralashtirmaslikdir. Yopiq yoki majburlovchi munosabat ham ijtimoiy jihatdan mavjud bo'lishi mumkin. Uni "innovatsion emas" deb ta'rifdan chiqarib yuborish salbiy oqibatni o'rganishni qiyinlashtiradi. Shu sababli maqola innovatsion munosabatning mavjudligini deskriptiv, uning insoniy mazmunini esa normativ darajada ko'radi. Mas'uliyatli innovatsiya doirasi ikkinchi darajaga qo'shimcha savollar beradi [7]. Biroq normativ talab bajarilmaganidan texnik yangilik sodir bo'lmagan degan xulosa chiqarilmaydi.

Nazariy tuzilmaning tushuntiruvchi kuchini tekshirishda qulay misollar bilan cheklanmaslik zarur. Ochilgan platformada norasmiy cheklov saqlangan yoki yopiq ko'ringan tizimda kasbiy avtonomiya amalda kengaygan vaziyatlar qiyosga kiritilishi mumkin. Bunday qarshi holatlar tushunchani bezash uchun emas, uning chegarasini o'zgartirish uchun ishlatiladi. Innovatsion jamiyat haqidagi nazariya aynan nimani tushuntira olmasligini ko'rsatgandagina sinovga ochiq bo'ladi. Ushbu maqolada empirik material mavjud emasligi sababli uning kuchi konseptual farqlarning izchilligi bilan cheklanadi.

Baholashda bir xil yechimga haddan tashqari bog'lanib qolish xavfi ham mavjud. Stirling xilma-xillikni faqat variantlar soniga keltirib bo'lmashligini ko'rsatadi [8]. Maqola doirasida bu fikr muqobil tashkiliy yechimlar mazmunan farq qilishi kerakligi sifatida qo'llanadi. Nomigagina bir necha platformaga ega bo'lish, ularning barchasida bir xil yopiq qaror mexanizmi ishlasa, institutsional muqobillikni bildirmaydi. Shu bilan birga, har qanday xilma-xillik o'z-o'zidan muvofiqlashtirish xarajatlarini kamaytiradi deb da'vo qilinmaydi.

Keyingi empirik tekshiruv uchun uch kuzatuv yo'nalishi taklif etiladi: texnika o'zgarganda qaror vakolatining siljishi; yangi hissa turlarining tan olinishi; xatolardan olingan bilimning qayta ishlatilishi. Dalillar suhbat, loyiha hujjatlari va qarorlar tarixini qiyoslash orqali yig'ilishi mumkin. Bitta muvaffaqiyatli loyiha butun jamiyatga umumlashtirilmasligi lozim. Tadqiqotning chegarasi ham shu yerda: ishlab chiqilgan farqlar sababiy ta'sir hajmini yoki jamiyatlar o'rtasidagi ustunlikni o'lchamaydi.

XULOSA

Innovatsion jamiyatning ijtimoiy-ontologik mohiyatini texnik vositalarning mavjudligidan emas, ushbu vositalar bilan bog'liq vakolat, hamkorlik va o'zgarish qobiliyatining birligidan izlash asosli. Yangilikni joriy etish, uni barqaror amaliyotga aylantirish va ijtimoiy qiymatini baholash uchun xil tahliliy vazifadir. Ularni aynanlashtirish texnologik ko'rsatkichdan insoniy taraqqiyot haqida dalilsiz xulosa chiqarishga olib keladi.

Maqolaning hissasi vositaviy, institutsional va munosabatli tarkiblarni birgalikda, lekin o'zaro almashtirmasdan tahlil qilish mezonlaridadir. Amaliy tadqiqotda yangilikning ko'lami bilan bir qatorda unga kirish, qarorni izohlash, hissa muallifligini tan olish va xatoni tuzatish shartlari o'rganilishi mumkin. Bunday yondashuv innovatsiyani ulug'lash yoki inkor etish o'rniga uning qaysi munosabatlarni o'zgartirayotganini aniq savolga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD/Eurostat. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. – 4th ed. – Paris: OECD Publishing; Luxembourg: Eurostat, 2018. – P. 16–20. – DOI: 10.1787/9789264304604-en.

2. Orlikowski W. J. The Duality of Technology: Rethinking the Concept of Technology in Organizations // Organization Science. – 1992. – Vol. 3, № 3. – P. 398–427. – DOI: 10.1287/orsc.3.3.398.
3. States of Knowledge: The Co-production of Science and the Social Order / ed. by S. Jasanoff. – London; New York: Routledge, 2004. – P. 94–98. – DOI: 10.4324/9780203413845.
4. North D. C. Institutions // Journal of Economic Perspectives. – 1991. – Vol. 5, № 1. – P. 97–112. – DOI: 10.1257/jep.5.1.97.
5. March J. G. Exploration and Exploitation in Organizational Learning // Organization Science. – 1991. – Vol. 2, № 1. – P. 71–87. – DOI: 10.1287/orsc.2.1.71.
6. UNDP. Human Development Report 2025: A Matter of Choice: People and Possibilities in the Age of AI. – New York: United Nations Development Programme, 2025. – P. 24–26.
7. Stilgoe J., Owen R., Macnaghten P. Developing a Framework for Responsible Innovation // Research Policy. – 2013. – Vol. 42, № 9. – P. 1568–1580. – DOI: 10.1016/j.respol.2013.05.008.
8. Stirling A. A General Framework for Analysing Diversity in Science, Technology and Society // Journal of the Royal Society Interface. – 2007. – Vol. 4, № 15. – P. 707–719.